

4. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р.// Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642. 5. *Пушай В.І.* Уступка вимоги і переведення боргу в цивільних правовідносинах (на матеріалах судової практики): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – 18 с.

ЗАМЕНА СТОРОН В ОБЯЗАТЕЛЬСТВЕ Новохатская Я.В.

Анализируется институт замены сторон в обязательстве: основания замены кредитора и должника в нем, ограничения относительно замены кредитора, порядок замены кредитора и должника, соотношение норм Гражданского кодекса Украины об уступке права требования и норм, регулирующих отдельные виды договоров. Исследуется правовая природа перевода долга.

Ключевые слова: замена сторон в обязательстве, замена кредитора в обязательстве, замена должника в обязательстве, уступка права требования, цессия, перевод долга.

THE SUBSTITUTION OF PERSONS IN AN OBLIGATION Novohatskaya Y.V.

The Substitution of Persons in an Obligation institution is analyzed in the article notably the grounds of the Substitution of Creditor and of Debtor in an Obligation, the Rights, Which May not Be Passed to the Other Persons, the order of the Substitution of Creditor and of Debtor in an Obligation. Correlation of rules of the Civil Code of Ukraine concerning the Transfer of the Creditor's Rights to Another Person and those which regulate particular kinds of obligations are analyzed. The law nature of the Transfer of the Debt is investigated.

Key words: the Substitution of Persons in an Obligation, the Substitution of Creditor in an Obligation, the Substitution of Debtor in an Obligation, the Transfer of the Creditor's Rights to Another Person, the cession of the claim, the Transfer of the Debt.

Надійшла до редакції 28.01.2011 р.

УДК 347.763

Р.І. Таш'ян, канд. юрид. наук
*Національний університет «Юридична академія України імені
Ярослава Мудрого», м. Харків*

ПРАВА НА РЕЧОВИНИ, ЩО ТРАНСПОРТУЮТЬСЯ ТРУБОПРОВОДАМИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одними з найважливіших категорій цивільного права є право власності та інші речові права. Проблематика цієї сфери у всі часи була в центрі уваги вчених, їй було присвячено чимало наукових

праць і досліджень. У той же час право власності та інші речові права є настільки багатогранними, що можна з упевненістю стверджувати про невичерпність проблем цієї підгалузі цивільного права.

Серед питань, що виникають при вивченні права власності, можна виділити встановлення власника речей у процесі виконання договору. Зазначене питання не було предметом окремого монографічного дослідження, проте йому приділили багато уваги О.В. Дзера, Д.Д. Логофет, О.Г. Козьменко, О.І. Перчик, С.Л. Ситніков, К.І. Скловський [Див.: 3; 4; 7; 10; 11] та інші науковці.

Метою даної статті є вивчення прав учасників договору транспортування трубопроводами на переміщуваних речі. У роботі будуть розглянуті основні концепції, що склалися в науці щодо визначення власника останніх при виконанні договору. Також планується здійснити порівняльний аналіз правовідносин, що складаються під час їх транспортування трубопроводами, зі схожими, зокрема, при іррегулярному зберіганні.

Трубопровідний транспорт в економічному обороті України має важливе значення. Його можна порівняти з кровоносною системою живого організму, яка розносить по всьому тілу поживні речовини, необхідні для життєдіяльності людини.

Трубопроводами передається продукція, перебуваюча в рідкому або газоподібному стані. Якщо по одній трубопровідній системі одночасно пере-

міщуються речовини, які належать різним відправникам, відбувається їх змішування. При доставці продукції до місця призначення кожен з одержувачів матиме у своїй системі не індивідуально визначену річ, а певну її кількість, означену родовими ознаками – об'ємом, масою, тиском тощо. Щодо цих відносин О.І. Перчик запропонував дуже влучний термін — «знеособлене транспортування» [7, с. 49]. Наприклад, якщо при залізничному перевезенні можна чітко встановити, який вагон був направлений певному вантажоодержувачу, то при трубопровідному транспортуванні цього зробити неможливо.

Трубопровід, яким перевозиться нафта, що належить різним власникам і добувається з різноманітних родовищ, іменується «когерентний». У ньому змішуються її різні партії в єдину суміш, тобто відбувається деіндивідуалізація нафти. Партія, яку отримує вантажоодержувач, може відрізнитися за своїми характеристиками від продукту, зданого для переміщення.

Отже, за договором транспортування трубопроводами перевозиться однорідна суміш (рідина, газ), утворена з партій різних вантажовідправників. Якщо поглянути на це з точки зору права власності на речовину, виникає необхідність

з'ясувати, кому належить право власності на речі під час виконання такого договору, тобто до моменту їх доставки одержувачам. Проаналізувавши існуючі в юридичній літературі позиції вчених щодо визначення власника речей, що транспортуються трубопроводами, можна умовно об'єднати їх у декілька груп:

1) кожному вантажовідправникові при транспортуванні належить своя продукція (М.О. Тарасов);

2) речовина, що транспортується, належить на праві спільної часткової власності всім вантажовідправникам (О.Г. Козьменко, К.І. Скловський);

3) речовина належить перевізникові, а у вантажоодержувача є право вимоги видачі зумовленої кількості речовин (С.Л. Ситніков).

Бачення, що кожному вантажовідправникові належить своя продукція, є поширеним для перевезення взагалі, оскільки цей договір традиційно розглядається як такий, за яким право власності ні до кого не переходить. Проте це право завжди пов'язано з певною річчю. А при транспортуванні трубопроводами кожна речовина (партія рідини або газу) змішується у спільній системі трубопроводу з іншими. Інакше кажучи, партія перестає існувати як окрема річ, отже, вести мову про збережен-

ня права власності на неї при змішуванні з іншими речами — хибний крок.

Проблему з'ясування права власності при змішуванні речей вивчали ще римські юристи. У правовій доктрині вважалося, що це питання регулюється природним правом (*ius gentium*). Змішування речей (*commixtio*) визначалося як їх поєднання, коли не можна вказати, яка з них поглинула іншу. Змішування речей тягло за собою необхідність установлення права спільної власності на них. Якщо ж змішувалися однорідні сипучі тіла (приміром, зерно одного сорту, але різних власників, було зсипано у спільне зерносховище), то за кожним власником визнавалося індивідуальне право на ту його кількість, що належала йому до змішування [6, с. 125]. Для змішування рідких речей використовувався спеціальний термін — «*confusio*» [8, с. 168].

Б. Б. Черепакін вважав, що змішування є юридичною подією [14, с. 54]. Проте під час транспортування трубопроводами спрямування рідини або газу до системи і, як наслідок, змішування із субстанцією, що знаходиться в ній, є дією, а тому цей процес може бути як дією, так і подією.

Поняття «змішування речей» слід відрізнити від суміжних, зокрема, від терміна «переробка», якою є використання

однієї речі (матеріалу), в результаті чого створюється нова. При цьому процесі первісна продукція перестає існувати, а з неї створюється новий об'єкт, а при змішуванні ж речі механічно поєднуються.

Найслабкішим місцем зазначеної концепції є те, що при транспортуванні трубопроводами не існує речовин, які належали б окремим власникам. Серед цивілістів існує точка зору, що продукція, яка транспортується трубопроводом, належить на праві спільної часткової власності всім вантажовідправникам. Таке бачення зазвичай обґрунтовується тим, що в процесі переміщення відбувається змішування окремих партій рідини або газу, що належать окремим відправникам, в результаті чого утворюється єдина нова річ, яка належить на праві спільної власності всім власникам.

Наскільки ж відносини учасників транспортування відповідають конструкції спільної власності? Право останньої часто розглядається як певний виняток, оскільки завжди пов'язано з обмеженням кожного суб'єкта в самостійній реалізації правомочностей власника. Воно найчастіше виникає за неможливості або недоцільності поділу об'єкта. Однак і в транспортуванні трубопроводом можна помітити таку необхід-

ність, тільки вона є не фізичною (як поділу речі), а економічною. Наприклад, відправники нафти змушені погоджуватися на змішування, оскільки не мають альтернативних економічно виправданих способів транспортування своєї продукції.

Право на ідеальну частку в речі здійснюється без індивідуалізації. Як зазначає О.Г. Козьменко, ідеальна частка в будь-який момент знаходиться в кожній частині речі, саме тому власник може поширювати свою владу на всю річ, реалізовувати речовий інтерес [3, с. 11].

Думку про те, що змішування в одному сховищі речовин, визначених родовими ознаками (зерно, нафта), призводить до виникнення спільної власності, підтримує К. І. Скловський. Він вважає, що в цьому разі остання виникає ненавмисне, без спеціального наміру учасників, які «опинились» у відносинах спільної власності [11, с. 173].

Якщо проаналізувати відносини сторін при перевезенні визначених родовими ознаками речей, можемо побачити багато схожих рис з договором іррегулярного зберігання, яке ще називають «знеособлене зберігання». В обох випадках річ передається особі, яка після надання послуг повинна передати таку саме річ в обумовленій у договорі кількості. Зближує ці

договори ще й те, що послуга надається особою, яка отримує річ у своє володіння і має право на оплату, на відміну, наприклад, від договору позики.

Показовим є те, що дослідники проблем, пов'язаних з іррегулярним зберіганням, теж опікуються тим же питанням визначення власника речей, переданих на зберігання, а значить, змішаних з іншими речами. Точки зору щодо права власності на речі, які є предметом знеособленого зберігання, теж можна об'єднати в 3 групи: а) власником речей є зберігач, б) власниками речей залишаються поклажодавці і в) речі належать на праві спільної часткової власності всім поклажодавцям [5, с. 8]. У сучасній юридичній науці зазначається, що при такому зберіганні виникає право спільної часткової власності поклажодавців зі знеособленням їх часток [13, с. 895].

Згідно зі ст. 941 ЦК України за згодою поклажодавця зберігач має право змішати речі одного роду й однієї якості, передані на зберігання.

Водночас, чинне цивільне законодавство закріплює й іншу модель відносин. Відповідно до ст. 958 ЦК України, якщо товарний склад має право розпоряджатися речами, визначеними родовими ознаками, до відносин сторін застосовуються поло-

ження про договір позики, а час і місце повернення товарів визначаються загальними положеннями про зберігання.

У сучасній цивілістичній науці зазначається, що в такому випадку право власності на переданий товар виникає у зберігача, а в поклажодавця залишається право вимоги. Зберігач зобов'язаний повернути останньому ті ж самі речі, визначені родовими ознаками, й у тій самій кількості, такого ж самого роду і якості, що були передані йому поклажодавцем у строк і в порядку, що встановлені договором [13, с. 896]. Тому досліджувана в статті проблема виходить за межі договору перевезення речей трубопровідним транспортом, що тільки посилює її вагомість.

Режим спільної власності, на нашу думку, не здатен забезпечити оптимального регулювання відносин учасників транспортування трубопроводами. Сама ідея такої власності полягає у спільному здійсненні співвласниками їх прав. При перевезенні ж продукції вантажовідправники можуть навіть не знати одного й не перебувати у цивільних правовідносинах. Навряд чи можна стверджувати, що при одержанні її адресатом відбувається виділ у натурі частки з майна. Якщо власник забажає розпорядитися своєю продукцією

при транспортуванні, це не означає, що інші особи, які теж це роблять, мають переважне право на придбання частки як співвласники.

Слід урахувати, що вміст трубопровідної системи постійно змінюється. Іншими словами, право спільної власності постійно перебуватиме у зміні, у перерозподілі часток, що в разі запровадження концепції спільної власності дестабілізує відносини з транспортування.

Відносини осіб при змішуванні однорідних речей явно не вписуються у традиційні уявлення про право спільної часткової власності. У правовій літературі це викликало пропозиції модифікувати усталені погляди на це право. О.Г. Козьменко виділяє відносини з моделлю «спільної власності з посередником», до ознак якої він відніс наступне: співвласники не тільки не взаємодіють між собою, а й за загальним правилом можуть і не знати про наявності один одного, оскільки не здійснюють ні володіння, ні користування, ні розпорядження майном у цілому, а заінтересовані лише у схоронності цінності в певному місці своєї частки або отриманні майна, що відповідає їх частці [3, с. 12].

Проте таке бачення фактично перекреслює більшість істотних ознак спільної власності, а

тому навряд чи можна погодитися з необхідністю виокремлення моделі, названої «спільна власність з посередником».

Окремо треба розглянути позицію А. М. Демчука, на думку якого при іррегулярному зберіганні заміна предмета відбувається в режимі так званого відступного способу припинення зобов'язання, здійснюваного відповідно до ст. 600 ЦК України [2, с. 137]. Проте видається сумнівним вбачати в поверненні речей при іррегулярному зберіганні відступне, бо таке повернення відбувається в межах зобов'язання зі зберігання, а з самого початку укладення договору зберігання основним обов'язком зберігача є своєчасне повернення речі в належному стані. Більше того, такий погляд на цю процедуру може призвести до парадоксального висновку, що зобов'язання зі зберігання ніколи не припиняється природним шляхом (належним виконанням), а завжди має місце сурогат виконання у вигляді відступного.

Існує точка зору серед цивілістів, що власником речей, що транспортуються трубопроводами, є перевізник, прихильником якої є С.Л. Ситніков. Досліджуючи правові проблеми транспортування нафти, він підкреслює, що цей продукт змішується з іншим, розчиняється в ньому

й набуває нових властивостей (змінюються його складники: сірка, мазут, кисень та ін.), тобто в такий спосіб фактично створюється нова річ. Так би мовити, «на виході» (по завершенні процесу транспортування) передається вже не та нафта, яка була передана відправником до системи нафтопроводу для розміщення, а нова субстанція [10, с. 8, 9]. У відправника ж, зазначає науковець, після передачі продукції до системи нафтопроводу виникають права (вимоги) на передання йому по завершенні транспортування нафти, що відповідає певному ГОСТу, й об'ємом, зменшеним на величину технологічних втрат [9, с. 2].

Обґрунтованість визнання суб'єктом права власності перевізника викликає сумніви. Це суперечить самій сутності договору перевезення, адже в такому випадку йтиметься про перехід права власності за договором, а не про надання послуг. Визнання перевізника власником речей, що транспортуються трубопроводами, означатиме можливість звернення стягнення на них за борги організації транспорту.

Крім того, ця концепція зумовлює необхідність переосмислення традиційних поглядів на договір перевезення, оскільки останній ніколи не розглядався як такий, за яким переходить право власності. Як наслідок —

це потягне потребу в розробці низки питань, пов'язаних з переходом права власності, як-от: (а) моменту переходу, (б) особливостей переходу права власності на визначені родовими ознаками речі, (в) оформлення переходу права власності, (г) реалізації перевізником своїх повноважень власника, (д) індивідуалізації речей, що транспортуються, та ін.

Як указує Б. Л. Хаскельберг, при відчуженні речей, визначених родовими ознаками, передача є способом їх індивідуалізації, тобто відокремлення замісних речей з маси таких же інших [12, с. 124, 125]. Це зумовлено змістом, сутністю й характером здійснення цього речового права, тому що володіти, користуватися й розпоряджатися майном можна, лише коли воно індивідуалізовано [1, с. 118]. При договорі транспортування трубопроводами відбуваються 2 акти: (а) вантажовідправник виділяє рідину або газ для транспортування, тобто індивідуалізує їх у своїй системі, і (б) рідина або газ передається до трубопроводної системи перевізника, де вона змішується з іншою рідиною або газом, тобто відбувається змішування речей, внаслідок чого продукція вантажовідправника перестає бути індивідуально визначеною.

Такий підхід вимагає значного коригування положень про право власності, зокрема,

про момент її переходу. Так, відповідно до частин 1 і 2 ст. 334 ЦК України право власності в набувача майна за договором виникає з моменту його передачі, якщо інше не встановлено договором або законом. Передачею майна вважається вручення його набувачеві або перевізникові, організації зв'язку тощо для відправлення або пересилання набувачеві майна, відчуженого без зобов'язання доставки.

Якщо розглянути ситуацію, коли продукція передається за договором поставки й переміщується від постачальника до покупця за допомогою трубопроводу, то з точки зору, яка аналізується нами, впливає, що право власності на продукцію, що транспортується трубопроводом, спочатку переходить до перевізника, а вже потім під час вручення переходить до отримувача – покупця за договором поставки. Як бачимо, концепція визнання транспортувальника власником речей, що переміщуються трубопроводами, теж не позбавлена недоліків.

Компромісну позицію щодо визначення власника речей, що транспортуються трубопроводами, обстоює Д.Д. Логофет, який пропонує надати сторонам договору транспортування право або встановлювати режим спільної часткової власності на речовину, або зазначати в договорі,

що право власності переходить до нафтопровідної організації чи власника трубопроводу [4, с. 8,9]. Але навряд чи доцільно надавати учасникам транспортування право вибору, оскільки це може внести плутанину в їх відносини. З одного боку, цей власник може ухилитися від надання йому права власності на річ, бо це тягне покладення на нього ризику випадкового знищення майна; з другого — якщо транспортна організація все ж таки є власником, вона вправі вільно розпоряджатися річчю. У такому випадку слід надати отримувачеві речей право щонайменшої застави на них або розробити систему обмежень правомочностей транспортувальника щодо розпорядження речами. До того ж не виключається ситуація, коли один з вантажовідправників забажає встановити, що право власності на річ переходить до перевізника, а інші наполягатимуть на режимі спільної часткової власності. Безумовно, неможливо буде застосовувати обидва режими паралельно.

Таким чином, відносини з транспортування трубопроводами відрізняються значною специфікою порівняно з відносинами з перевезення. Однією з особливих рис відносин із транспортування є належність переміщеної продукції.

Список літератури: 1. *Гриняк А.Б.* Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права спільної власності фізичних осіб: Монографія.– Тернопіль: Підруч. і посіб., 2008.– 176 с. 2. *Демчук А.М.* Зберігання на товарному складі зі знеособленням // *Університ. наук. зап.*– 2007.– № 1 (21).– С. 136-140. 3. *Козьменко О. Г.* Модели общей собственности по гражданскому законодательству Российской Федерации: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов-н/Д, 2006. – 27 с. 4. *Логофет Д.Д.* Договор транспортировки нефти по магистральным нефтепроводам: Дис. ... канд. юрид. наук.– М., 2005.– 168 с. 5. *Мартышкин С.В., Поваров Ю.С., Рузанова В.Д.* Хранение: Учеб. пособ. – Самара: Самар. ун-т., 2003. – 44 с. 6. *Новицкий И.Б.* Римское право: Учеб.– Изд. 7-е, стереотип. – М.: Ассоц. «Гуманит. знание» «ТЕИС». 2002. – 310 с. 7. *Перчик А.И.* Правовые проблемы развития трубопроводного транспорта в России // *НефтьГазПраво.*– 2005.– № 5.– С. 48-51. 8. *Романовская В.Б., Курзенин Э.Б.* Основы римского частного права. – Н. Новгород: ЛексКнига. 2000.– 236 с. 9. *Ситников С.* О залоге нефти // *Рос. юстиция.*– 2006.– № 12.– С. 2-4. 10. *Ситников С.Л.* Гражданско-правовое регулирование транспортировки нефти посредством системы нефтепроводов: актуальные проблемы соотношения вещно-правовых и обязателственно-правовых отношений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2007. – 24 с. 11. *Скловский К.И.* Собственность в гражданском праве: Учеб.-практ. пособ. – 2-е изд. – М.: Дело, 2000. – 512 с. 12. *Хаскельберг Б. Л.* Об основании и моменте перехода права собственности на движимые вещи по договору // *Правоведение.*– 2000.– № 3.– С. 124-125. 13. *Цивільний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитоновой, Н.Ю. Голубевої.* – К.: Правова єдність, 2007. – 1140 с. 14. *Черепяхин Б. Б.* Труды по гражданскому праву.– М.: Статут, 2001.– 458 с.

ПРАВА НА ВЕЩИ, ТРАНСПОРТИРУЕМЫЕ ТРУБОПРОВОДАМИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Ташьян Р.И.

Исследуются права участников договора транспортировки вещей по трубопроводам. Рассмотрены основные концепции, сложившиеся в науке относительно определения их собственника во время выполнения договора. Проведен сравнительный анализ правоотношений, складывающихся при транспортировке вещей трубопроводами со схожими правоотношениями, в частности, при иррегулярном их хранении.

Ключевые слова: трубопроводный транспорт, договор транспортировки трубопроводами, право собственности на вещи, определенные родовыми признаками.

THE RIGHTS ON THINGS, TRANSPORTED BY THE PIPELINE: THE RAISING A PROBLEM

Tashyan R.I.

The rights of participants of the contract of transportation of thing through pipeline are investigated. Main concepts in the science concerning definition of an owner of these things during contract execution are dealt with. Comparative analysis of legal relations during transportation of things through pipelines is made in comparison with similar legal relations, in particular, with their irregular storage.

Key words: pipeline transportation, contract on transportation by pipelines, ownership of things, certain generic features.

Надійшла до редакції 28.01.2011 р.